

Uloga vjere u međunarodnom pravu i međunarodnim odnosima

Saeid Abedpour

Naučnoistraživački institut "Ibn Sina", Sarajevo

Rezime

Na međunarodnoj sceni imamo cijeli niz pitanja o kojima postoji jasno islamsko gledište. Ova gledišta na međunarodnoj sceni, u zavisnosti od snage aktera, racionalnosti i snage izazova, nalaze se u fazi ispitivanja i suočavanja s drugim gledištima. Pojedina islamska gledišta u osnovi imaju racionalistički pristup i teže uspostavljanju međunarodnog poretka u kojem će muslimanski narodi steći dostojno mjesto i položaj. Neka druga islamska gledišta, pak, suprotna su preovladavajućoj logici koja vlada međunarodnim odnosima, pa je prisutno nastojanje da se nasilno uspostave nove političke jedinice muslimana ili politički blokovi suprotstavljeni zapadnoj hegemoniji. Svakodnevni progres i porast utjecaja vjerskih i islamskih gledišta na međunarodnoj sceni solidan je pokazatelj sve jačeg značaja koji vjera igra u tom domenu. Te promjene mogu nagovijestiti javljanje jedne nove povijesne epohe u povijesti čovječanstva koja će biti, kako reče Mišel Fuko, jedna politika duhovnosti.

PRAVNI POSTULATI I NORME svakog društva razvili su se pod izvjesnim utjecajem vjere, te se može utvrditi da u stvarnosti između prava, morala i vjere postoje čvrste silnice koje ih međusobno vežu.

Drevni koncept "spasenja" prisutan je u svim vjerskim tradicijama i on predstavlja poziv ljudima da se klone grijeha, te onima koji čine dobra djela određuje nagradu, a onima koji čine loša djela obećava kaznu. Koncept spasenja, jednako kao i vjerovanje u Sudnji dan, umnogome su smanjili obim nepravdi i nedaća koje su ljudi tokom povijesti činili jedni drugima i tako odigrali važnu ulogu u razvoju pravnih postulata i zakonskih normi koje uređuju društveni život ljudi. Sve te zasluge došle su u stoljećima kada koncepti poput prava, zakona, sigurnosti, mira, pravde i uređenja nisu bili izbistreni u današnjem poimanju. Nema sumnje da vjera spada u najznačajnije konstituente prava. Čak i u onim zemljama gdje vjera nije zvanično priznata i gdje se domen prava strogo odvaja od domena vjere, nije moguće zanijekati tragove vjere i religijskih uvjerenja u formuliranju, širenju i sporovođenju zakonskih odredbi. Formiranjem oblasti prava, vjerske norme koje su proistakle iz učenja o spasenju koje je bilo zaštitnik prethodnog, tradicionalnog poretka nagrade dobročiniteljima i kazne za prijestupnike, ustupile su svoje mjesto pravu i nastavile svoje poslanje kao branitelji pravičnosti i zakonodavstva (sudske prakse). Imajući sve navedeno u vidu, s pravom se može reći da su moral, pravo i vjera čvrsto povezani i uvjetovani jedno drugim.

S povijesnog gledišta promatrano, prvi pravni poredak pripadao je Božijim poslanicima; taj časni niz dostojanstvenih i odvažnih ljudi je na usklađen i međusobno povezan način pozivao ljudsko društvo da se kloni grijeha, prijestupa, zla i stranputice, te da pristupi dobročinstvu i usvoji pohvalne vrijednosti. Postojanje izuzetno starih zakona i odredbi poput Talmuda kod Jevreja, crkvenih zakona koji su uređivali kršćanska društva dugi niz stoljeća, kao i islamski vjer zakon (Šerijat), koji od svog nastanka do naših dana uređuje ljudska društva u mnogim dijelovima svijeta, te i onih zakonskih normi koje su crpljene iz nebeskih spisa poput Tore, Evanđelja, i na osobit način iz časnoga Kur'ana sasvim jasno pokazuje te silnice i povezanosti.

Lloyd je uvjerenja da je ta uloga bila izraženija u starom svijetu i drevnim civilizacijama: pojedini zakoni na sasvim izravan način izvedeni su iz Božijih zakona. Ilustrativan primjer toga jeste Deset zapovijedi. Neka drugi zakoni, iako imaju ljudsko ishodište, garanciju izvršenja crpe iz autoriteta Svevišnjeg. S druge strane, nema sumnje da su zakonodavci koji su donosili zakone često bili pod utjecajem vjerskih učenja ili su djelovali uz Božije nadahnuće. Mnogi zakonodavci težili su ka tome da

i sami postanu mitske i legendarne ličnosti, ili da budu zapamćeni kao povijesni junaci, kao što se jasno vidi iz zbira mitoloških predanja stare Grčke. U Platonovim *Zakonima* navodi se da je neke prilike Atenjanin pitao stanovnika Krete kome pripada vrlina tvog donošenja zakona, na što je odgovorio: "Jedinome Bogu, samo Bogu Jedinome", dakle samo zbog toga što se zakoni vežu za Uzvišenog, oni su pravovaljani i vrijedni.

U objavljenim vjerskim tradicijama zakoni čine dio vjere, pa je veza koja postoji između vjere i prava izuzetno čvrsta. Različite društvene pozadine i uvjeti koji vladaju ljudskom zajednicom nalažu postojanje pravnog poretka. Uspostavljanje tog pravnog poretka na osnovu časnoga Kur'ana navodi se kao smisao i filozofija odaslanja poslanika koji su donijeli Božiju objavu i vjerozakone. To nedvosmisleno ukazuje na značaj pravnog poretka u vjerskim tradicijama pa se nekada doima tako da je osnovno poslanje Božije vjere formuliranje i realiziranje vladavine pravnog poretka u ljudskom društvu.

Danas vidimo zbir principa i odredbi koji upravljaju i vladaju odnosima u cijelom svijetu i koji se nazivaju međunarodnim pravima. Međunarodno pravo nije nova pojava, već je u ljudskom društvu prisutna od drevnih vremena, iako na pojednostavljen i rudimentaran način. To pokazuje tijesnu vezu između ove oblasti prava s jedne i povijesti s druge strane. Slijedom svih promjena i transformacija koje su se desile u domenu međunarodne zajednice od drevnih vremena do modernog doba, i međunarodno pravo, kao pravni obrazac koji vlada međunarodnom zajednicom, doživjelo je korjenite i obimne promjene.

Međunarodno pravo jeste poredak koji je u neprestanom pokretu, napretku i transformaciji. Domen međunarodnog prava u moderno doba raširio se do te mjere da se na međunarodno pravo danas gleda kao na pravni poredak koji je proistekao iz međusobnog djelovanja niza nacionalnih kultura, te na poredak koji je izgubio svoju nezavisnu i osobenu kulturnu karakteristiku. Novo međunarodno pravo ustvari je zbir nastao pod utjecajem nekoliko kultura, a ne samo jedne određene, i njegova struktura danas pokazuje nivo i razmjere kulturalne izmiješanosti današnjeg svijeta. Upravo zbog toga međunarodno pravo kao skup zakona baštini raznorodne i različite vrijednosti; danas je utjecaj vrijednosti preuzetih iz različitih kultura na oblast međunarodnog prava neporeciva činjenica. Međunarodni sud pravde u Hagu danas se predstavlja i identificira kao predstavnik značajnih civilizacijskih obrazaca i principijelnih pravnih poredaka svijeta. Istovremeno, uvažavajući ulogu

kulturnih vrijednosti u međunarodnom pravu, napominje se nužnost poštovanja principa kulturne raznolikosti među narodima svijeta.

Osim toga, principi i odredbe koje Sudsko vijeće Međunarodnog suda pravde u Hagu prakticira u sudskim procesima nisu neki kulturno neutralni principi bez ikakve orijentacije. Utjecaj kulture na taj pravni poredak rezultirao je njegovim jasnim profiliranjem u poredak koji sadržava reakcije i uzajamne odnose različitih kultura.

Ono što formira međunarodno pravo jeste poredak međunarodnih odnosa. Bez tog okvira međunarodnih odnosa, ni međunarodno pravo kao kategorija nema smisla. Međunarodni odnosi ne predstavljaju neki očvrsl i zatvoreni koncept, već radije pojam koji se mijenja u zavisnosti od moći i snage aktera koji djeluju na međunarodnoj sceni. Svaka povijesna epoha ima svoje osobeno međunarodno pravo i međunarodne odnose. Pojedini autori čak vjeruju da je međunarodno pravo zapravo odraz odnosa snaga velikih sila. U svakom slučaju, međunarodnim odnosima naziva se skup aktivnosti i međusobnih djelovanja državnih jedinica, ali i nevladinih organizacija kao i političkih procesa koji postoje među različitim državama i narodima. U trenutnom poretku međunarodnih odnosa pojavile su se neke značajne države i važni nevladini organi koji su pod snažnim utjecajem vjere i vjerskih učenja. Organizacije poput Organizacije Islamske konferencije, utemeljene su na principu vjere. Postoje pouzdani i jasni znakovi svakodnevnog snaženja uloge koju vjera igra u međunarodnim odnosima. Samo u toku posljednjih nekoliko decenija imali smo niz događaja koji tome svjedoče: kada su Iran, Turska i neke druge arapske zemlje pokušale dostavom prehrambenih artikala okruženom pojasu Gaze narušiti izraelsku opsadu tog dijela Palestine; kada je tokom rata u Bosni i Hercegovini većina muslimanskih zemalja dostavljala pomoć toj zemlji; kada sagledamo snažan osjećaj solidarnosti koji prožima islamski svijet s pokretima narodnog buđenja protiv postojećih političkih režima u pojedinim zemljama, ali i izvan islamskog svijeta, što se može sagledati na primjeru zemalja Latinske Amerike, koje se vraćaju "teologiji oslobođenja" ili snažnoj ulozi Katoličke crkve i Pape Ivana Pavla Drugog u rušenju komunističkih režima u zemljama kao što su Poljska i Mađarska.

Ponovna pojava vjerskih i duhovnih pokreta koji djeluju u različitim dijelovima svijeta, s jedne strane, kao i pojačana potreba za uspostavljanjem mira i pravde, s druge, dodatno naglašavaju ulogu i značaj vjere u međunarodnim odnosima. Tako je danas upotreba elementa vjere

i duhovnosti u spoznaji političkih i međunarodnih promjena koje se dešavaju u svijetu, posebno u onim dijelovima gdje žive sljedbenici abrahamovskih vjerskih tradicija, postala neizostavna, ako želimo realistično sagledati prilike. Drugim riječima, možemo reći da je jedna od osobnosti sadašnjeg vremena u nekim temama i globalnim pitanjima to usredsređenje na vjeru i duhovnost kao i na vjerska učenja s ciljem iznalaženja izlaza od problema s kojima je čovječanstvo suočeno danas. U svojoj čuvenoj studiji *Ishodište i odredište povijesti* Karl Jaspers govori o konceptu epohalne osovine. Prema njegovu mišljenju, za određenje osovine svake povijesne epohe potrebno je iskustvenim metodom spoznati promjene i događaje koji po mišljenju svih igraju odlučujuću ulogu. Ta osnova mora posjedovati tu osobnost da najavljuje pojavu novog čovjeka, te da za sve ljude i narode predstavlja zajedničko načelo. Na osnovu toga, Jaspers za osovinu povijesne epohe u trajanju od 800. do 200. godine p. n. e. određuje sljedeće najvažnije događaje koji su se desili u tom periodu. Najveće i najdublje povijesne promjene koje su nastupile u tom periodu jesu rođenje Konfucijusa i Laocea u Kini. Osim toga, svi važni pravci kineske filozofije formulirani su upravo u ovom periodu: VI-IV. st. p. n. e. Brojni drugi mislioci i filozofi iznijeli su svoja učenja u ovom periodu. U Indiji su nastale Upanišade, pojavio se Buda sa svojim učenjima i tamo je, slično kao u Kini, otvoreno novo područje za filozofska promišljanja, pa čak i skepticizam, materijalizam, sofizam, nihilizam i sl. U Iranu je Zaratustra iznio svoje učenje o sukobljavanju dobra i zla, dok su u Palestini živjeli i djelovali poslanici poput Ilijasa, Ezekiel, Jeremije, Jošua. U Grčkoj su djelovali Homer, ali i brojni filozofi poput Heraklita, Platona, Parmenida. Osim njih, u Grčkoj su djelovali i čuveni pisci grčkih tragedija poput Sofokle, Eshil i dr. Sva ta lica i svi ti duhovni pokreti čije ime predstavlja simbol njihove veličine i utjecaja pojavili su gotovo istovremeno u Kini, Indiji i na Zapadu a da međusobno nisu imali nikakve povezanosti ili uzajamnosti.

Ono što je bilo novo u promišljanjima u svim tim trima različitim kulturno-civilizacijskim krugovima jeste to da je čovjek spoznao puninu bitka, vlastitog postojanja i granice sopstvenosti; spoznao je nesagledivost svijeta i svoju nemoć unutar njega; sebi je postavio temeljna pitanja i nastojao se izbaviti iz bezdana koji se natkrilio nad njim, bježeći u slobodu i sigurnost. U isto vrijeme, dok je spoznavao svoje nedorečenosti i ograničenja, čovjek tog vremena za sebe je određivao uzvišene ciljeve.

Na dosta jasniji način, modernizam se proteklih pet stotina go-

dina ljudske povijesti nametnuo kao osovina jedne povijesne epohe. Osobnosti ove epohe bile su društvene i tehnološke revolucije koje su zahvatile Zapad i Sjevernu Evropu. Lord Acton govorio je kako je revolucija savremena metoda ljudske evolucije. S povijesnog gledišta, modernizam se smatra tačkom oslobođenja od svih ukorijenjenih tradicija, u doktrinarnom i praktičnom smislu. Još jedna osobenost epohe modernizma jeste izvjesna napetost i osjećaj avanturizma koji su zavladao čovječanstvom. Stoga je uglavnom prihvaćena teza kako je avanturizam sastavni dio modernog života koji ulijeva nadu u procvat ličnosti u modernom dobu. U tom smislu ponekad se navodi da se modernizam može sažeti kao “nasrtaj događaja”; uz pomoć tehnologije modernizam u povijest unosi krajnost, vrenje i hitrost, pa se tako povijest neprestano puni neprekidnim nizom događaja. Nešto se uvijek dešava.

Tačno u vrijeme kada se u našoj primisli tvorio pojam modernizma baziran na antropocentrizmu i pozitivizmu, kao i pojam kraja povijesti, odnosno okončanja svake vrste logike u povijesnim transformacijama, desile su se promjene koje su odvažno donijele nove sadržaje i za koje se činilo da brže od iskustva modernizma, i sasvim pojavno, stvaraju vlastite globalne i međunarodne kapacitete. Pojava tih promjena omogućila je da vrijeme u kojem su se desili sagledamo kao jednu novu epohu koju je moguće uporediti s epohom modernizma. Ovi događaji u isto vrijeme imaju i lokalni i globalni karakter, no mi ćemo se ovdje usredsrediti na međunarodne aspekte i dimenzije tih promjena.

Teorija o osovinskim događajima koji čine povijesne epohe koju je predstavio Jaspers, ako ništa drugo, nudi jedan teorijski okvir i predstavlja koristan koncept u pojašnjenju svih promjena i transformacija koje su se desile s kraja XX st. naovamo. Neočekivanom pojavom Islamske revolucije u Iranu, zatim okončanja Hladnog rata i rušenjem Berlinskoga zida, iščeznućem boljševičkih država i Istočnog bloka, gotovo istovremenom revolucijom informacijskih i komunikacijskih tehnologija, eksplozijom informacija, pojavom novih ideja i filozofija, povećanom pažnjom usmjerenom k istočnim tradicijama, pojavom novog gnosticizma, povećanim oživljavanjem duhovnosti, duhovnim i vjerskim trendovima u politici i društvu u toku proteklih trideset godina sasvim jasno ocrtava se obzorje na kojem se javlja jedna nova povijesna epoha koja donosi nužnost ponovnog ispitivanja potpunosti svijeta i ljudskog roda u proteklih nekoliko stoljeća. Ustvari, značaj ove epohe nije sadržan toliko u promjenama i događajima koji su se desili, već u

golemoj promjeni pristupa i poimanja koja su se desila i na individualnom i na globalnom nivou. To je proces koji sasvim izgledno može potrajati u nedogled i koji konačno može donijeti temeljite promjene u načinima čovjekova posmatranja i poimanja svijeta koji ga okružuje i svoje uloge u njemu. Ukupnost tih događaja i promjena možemo po uzoru na Mišela Fukoa sažeti kao obraćanje značajne pažnje jednoj politici duhovnosti. Možda se to može nazvati i politička duhovnost. Uprkos tome, treba napomenuti da ta nova epoha još nema imena jer to zajedničko iskustvo još nije doseglo vlastitu filozofsku zrelost. Drugim riječima, svi ti događaji i promjene još uvijek nisu predmet sistematskog promišljanja.

Kao što znamo, pojava povijesti modernizma i modernog čovjeka principijelno se veže za povijesne promjene i događaje koji su se desili u svijetu kršćanstva. U proteklih trideset godina ožvjljenje islamske misli, posebno u domenu politike i društva, uzrokovalo je goleme promjene i iznjedrilo plejadu kulturno-povijesnih snaga koje su iznova kročile na pozornicu, što je mnoge mislioce navelo na razmišljanje i preispitivanje. Neki od njih vjeruju da nove manifestacije vjere mogu biti objašnjene i sagledane unutar okvira postojeće nauke o međunarodnim odnosima. Takav pristup čini se ispravnim jer u svakom slučaju nove promjene mogu biti objašnjene starim analitičkim metodama. Pored toga, gotovo svi etnolozi ističu snagu i potencijal starih mitoloških uzora da objasne i dočaraju pitanja modernog svijeta. Međutim, stare analitičke kategorije ne trebaju služiti samo kao sredstva pojašnjenja, već moraju nove sadržaje ispravno reflektirati. To je poteškoća i izazov s kojima su suočeni postojeći analitički obrasci u domenu međunarodnih odnosa.

U toku posljednje tri decenije, pojavom Islamske revolucije u Iranu i javljanjem niza islamskih pokreta i ustanaka, te svakodnevnim povećanjem broja sljedbenika islama, pažnja javnosti i stručnjaka iz oblasti društvenih nauka usmjerena je na islam u svojstvu jedne osobene škole mišljenja koja ima nove ideje i planove za život čovječanstva. S druge strane, upravo ti događaji nametnuli su islam kao nezaobilazan faktor u jednačinama moći na svjetskom planu koji nije moguće jednostavno prenebregnuti. Na poseban način, novonastale prilike primorale su stručnjake iz međunarodne politike i međunarodnih odnosa da prihvate realnost da vjera posjeduje izuzetno razvijen potencijal utjecanja na međunarodne političke odnose. S druge strane, novonastale okolnosti primorale su većinu stručnjaka da prihvate i to kako pojedine tradici-

onalne teorije iz oblasti međunarodnih odnosa više nisu kadre pružiti odgovarajući odgovor na nove izazove. Narastajući trend oslanjanja na vjeru na svim nivoima društvenog djelovanja, te posebno aktivno prisustvo islamske misli na političkoj areni, nagnali su istraživače iz oblasti društvenih nauka, pa i specijaliste za međunarodne odnose, da iznova ispituju položaj i ulogu vjere u društvenim odnosima. Korjenito utječući na misao i vrijednosti mnogih naroda, te na politiku i držanje država, islam je obznanio svoje aktivno prisustvo u međunarodnim odnosima i pokazao se kao istinski izazov postojećem međunarodnom poretku, mijenjajući način funkcioniranja međunarodnih društveno-ekonomskih organizacija i misaono-intelektualnih udruženja. Jednako tako, islam je podstakao na preispitivanje dubokog utjecaja koji vjerska učenja imaju na društvene nauke, ističući jasno sve nedostatke tradicionalnih obrazaca i teorija. Prema riječima Jürgensa Majera: “Ono što se 1979. godine pobjedom Islamske revolucije u Iranu i kritikom politike dominacije i sekularne civilizacije Zapada smatralo usamljenim odstupanjem od prihvaćenih normi, u devedesetim godinama XX st. pretvorilo se u glavnu temu međunarodne politike”.

Prema riječima Samuela Huntingtona:

“Islamski fundamentalistički pokret samo je mali dio procesa oživljenja islama. Prema mome mišljenju, naši problemi u sučeljavanju s obnavljanjem života islama bit će višestruko teži i brojniji od problema koje ćemo imati u sučeljavanju s relativno malim brojem fundamentalističkih pokreta”.

Široko i sudbonosno prisustvo vjere – a posebno islama – na različitim političkim pozornicama sada se ubraja u važne faktore istraživanja regionalnih i međunarodnih odnosa. To je u tolikoj mjeri izraženo da čak i oni poznati teoretičari koji su odigrali ključnu ulogu u teorijskom formuliranju sekularizma, a napore za postuliranje održive teorije o vezi s faktorom vjere smatrali pogrešnim i izlišnim, danas priznaju proces desekularizacije međunarodne politike i bave se izučavanjem različitih aspekata i uloge vjere u politici. Pier Alberger, kao jedna od najvažnijih ličnosti tog procesa, kaže: “Današnji svijet jeste svijet koji je duboko označen vjerom i taj svijet više nije moguće nazvati sekularnim svijetom, kako to čini nekolicina teoretičara iz formalnih razloga ili iz pukog očaja. Sve teorijske postavke na kojima su historičari i stručnjaci iz oblasti društvenih nauka postavili teoriju sekularizacije posjeduju

mnogobrojne proturječnosti. U svojim inicijalnim teorijskim postavama ja sam pomogao razvoju te ideje teorije, no ona se u međuvremenu pokazala jako prostom i naivnom”.

Sekularizam koji je ranije bio nepovredivi princip i osnova liberalno-demokratske ideje, danas ne samo da je predmet brojnih ispitivanja i preformuliranja od strane teoretičara koji su ga zagovarali, već ga i zapadni političari smatraju nepravilnošću. Zbignjev Brežinski, savjetnik za nacionalnu sigurnost bivšeg predsjednika SAD-a, u tom smislu kaže: “Sekularizam koji je obuhvatio veći dio zapadnog svijeta u svojoj biti sadrži klicu kulturne destrukcije, te sam stoga zabrinut da će položaj SAD-a kao svjetske sile biti ozbiljno poljuljan”.

Pomno ispitivanje globalne politike ne može izuzeti vjerske aktivnosti iz oblasti fenomena međunarodnih odnosa. U tom smislu, istraživanje utjecaja vjere u društvenim revolucijama Trećeg svijeta, zatim vjera i globalizacija, uloga vjere u međunarodnim sukobima i saradnji, položaj vjere u uspostavljanju globalne sigurnosti i mira, izazovi koje politički islam postavlja pred postojeći poredak, suprotstavljanje muslimana pokušajima hegemonije i nametanja zapadne civilizacije i utjecaji tog procesa na međunarodnu politiku, formuliranje teologije međunarodne politike – sve to spada u veoma važne rasprave koje su danas izuzetno aktuelne. I sam Huntington svoju teoriju utemeljio je na pitanju civilizacije.

Islam se generalno protivi bilo kakvim pokušajima hegemonije u domenu društvenih odnosa, pa slijedom toga i u međunarodnim odnosima. S obzirom na to da hegemonija rađa i ustanovljuje nepravdu u međunarodnom poretku, islam je posvećen tome da se domen međunarodnih odnosa uredi na takav način da se u njemu definicija i posezanje za nepravdom svede na najmanju moguću mjeru. Ne činiti nepravdu, sukobljavati se sa silnikom i pomoći obespravljenom jesu temeljni principi osnaženja društvenoga kapitala na međunarodnoj sceni. Važnost tih principa jeste u tolikoj mjeri izražena da Uzvišeni Gospodar kao osnovni preduvjet uspostavljanja mira postavlja i smatra čistoću imana od svake vrste nepravde.

Gledište islama o međunarodnim odnosima poprma šire razmjere kada znamo da taj fenomen, kao i postsekularizam, teži povratku u opći prostor, bez obzira da li se radi o unutrašnjim prilikama ili međunarodnim odnosima. Postmodernizam je rezultirao rušenjem pregrade između javnog i privatnog te širenjem položaja vjere u domenu međunarodnih

odnosa. Islamska teorija na sasvim jasan i praktičan način predstavlja kritiku postojećih teorijskih postulata u oblasti međunarodnih odnosa. Jasnije rečeno, suština islamskog diskursa odigrala je važnu ulogu u dekonstrukciji diskursa postojećih teorija međunarodnih odnosa. Taj odnos i izazov islamske teorije doveli su u pitanje neke veoma važne teorijske postavke koje se moraju iznova ispitati. Teorija o međunarodnim odnosima predstavlja dio šire zapadne teorije, a posebno su u pitanje dovedeni kriteriji kojima se zapadne zemlje služe u klasificiranju država i naroda i na osnovu kojih oni sebe smatraju modernim, naprednim, demokratskim, racionalnim, progresivnim naučnim i demokratskim društvima, a sve druge zemlje zaostalim, tradicionalnim, nemodernim, iracionalnim, ogrezlim u neznanju, despotizmu i sl.

Islamska teorija teži uspostavljanju principa slobode, pravde, jednakosti, sigurnosti i slobode pojedinaca i naroda, bez obzira na rasu ili spol. To oslobođenje podrazumijeva borbu protiv nepravde i nejednakosti koje postoje u okviru vladajućeg poretka, putem nezavisnosti i autonomije (odnosno prava na određivanje vlastite sudbine). U određenom smislu, to oslobođenje podrazumijeva i potražuje sigurnost, ali ne sigurnost koja će biti ograničena samo na države, nego sigurnost koja će prožimati društvene odnose u svim društvima. Tako će oslobođenje osigurati i garantirati pravdu i ljudsku sigurnost. Jedna od manifestnih pojava tog oslobođenja koje islamska teorija želi aktuelizirati u domenu međunarodnih odnosa jeste oslobođenje od diskriminacije po nacionalnoj, rasnoj i spolnoj osnovi. Unatoč tome što bitku protiv diskriminacije na nacionalnoj i rasnoj osnovi vode zapadne zemlje i međunarodne organizacije koji se tim pitanjem bave, taj fenomen i danas je snažno prisutan. S druge strane, islamska teorija međunarodnih odnosa nalaže poštivanje čovjeka kao čovjeka, bez obzira na njegovu rasu ili etničku pripadnost. Formiranje tog moralnog kozmopolitizma predstavlja važan faktor jedinstva i povezanosti svih ljudi na međunarodnom planu i istovremeno je artikulirani princip međunarodnih odnosa koji nije ograničen samo na jednu rasu ili određenu boju kože. Drugi obrasci u kojima se manifestira islamska teorija jeste i kritika postojećih struktura moći u međunarodnoj politici i ekonomiji koje djeluju isključivo prema interesima velikih sila, a ne nužno i interesima ostalih država. Strukture kao što je Vijeće sigurnosti UN-a, koje ima pet stalnih članica s pravom veta, predstavljaju kršenje ljudskih prava ostalih naroda i islamskih vrijednosti.

Mnogi teorijski postulati koji postoje u oblasti međunarodnih odnosa formulirani su kako bi se pojasnila ili očuvala postojeća situacija na međunarodnom planu i kako bi se održao i učvrstio postojeći vladajući poredak u obliku kako to odgovara Zapadu. Ta teorija izrazito je materijalistički nastranjena i bavi se fenomenima materijalne realnosti, dok islam, s druge strane, u okviru načela oslobođenja, osim materijalnih pitanja (kao što su pitanja interesa i moći), uvažava i posebnu pažnju obraća na moralne principe i vrijednosti. Principi zapadne materijalističke teorije spriječili su da oblast međunarodnih odnosa bude uređena po moralnim principima. Nasuprot tome, islam je prvenstveno moralnog opredjeljenja i formiranje vlasti ne gleda samo kao na put ostvarenja političke moći, već uređenja ljudske zajednice u skladu s moralnim vrijednostima. Osnovni cilj islamske teorije međunarodnih odnosa jeste olakšanje tog procesa razvoja i širenja moralne povezanosti na međunarodnom planu, ali islam to predstavlja kao vrstu moralnog kozmopolitizma. Moralni kozmopolitizam jeste načelo koje mora imati međunarodnu normativnost, što znači da se uzima kao mjerilo na međunarodnoj sceni. Za ostvarenje tog cilja potrebna su dva preduvjeta: prvi je da postojeće međunarodne strukture zvanično priznaju i prihvate takve sveobuhvatne moralne principe, i drugi, da se u skladu s njima ponašaju u međunarodnim pitanjima. U moralnom kozmopolitizmu prihvata se kulturna raznolikost, ali je uvjerenje i tendencija da se s druge strane dosegne stepen kulturnog jedinstva u mnoštvu.

Principi i načela koje islam slijedi na međunarodnom planu jesu jedinstvo i obožavanje Jednog Boga, klonjenje od mentaliteta sukobljavanja i dominacije, mir i sigurnost, pravda, međusobno poštovanje, poštovanje prava i sloboda drugih, posvećenost načelima koegzistencije i sporazumijevanja, moralne i etičke norme, ostvarenje oslobođenja, legitimnost utemeljena na zadaćama i obavezama pojedinaca i društva, te konačno, ostvarenje poretka lišenog dominacije, ugnjetavanja i nepravde, odnosno poretka u kojem će odgovornost čovjeka biti prema općim ljudskim interesima. Važnost ovih pitanja postaje snažnija u trenutnoj situaciji kada islam mnogo više nego ranije, posebno u posljednje dvije-tri decenije – postaje važan element u jednačinama međunarodnih odnosa. To se jasno može vidjeti i na makro- i na mikro-planu. Na makro-planu, islam je postao mjerilo potvrđivanja identiteta “zaboravljenih” muslimanskih zajednica diljem svijeta, te poredak koji se u prostoru vakuma moći javlja kao globalna snaga koja posjeduje

vlastitu teoriju o oslobođenju i sreći ljudskoga roda, te kritiku postojeće nepravde na međunarodnom planu. Na mikro-planu, s druge strane, mnogi politički lideri, grupe i islamske političke partije dale su se u reformu poretka odozdo prema gore. U stvarnosti, islamsko gledište međunarodnih odnosa koje kritizira postojeće stanje u unutrašnjim strukturama i međunarodnom poretku, te naglašava postojeće tradicije zagovarajući jedan novi racionalizam (isprepletenost razuma, vjere i morala), može se doimati kao povoljan izbor za promjenu gledišta i prakse država, ali i oslobođenje naroda iz okova trenutnih hegemonističkih struktura koje vladaju svijetom. Islamska teorija zagovara oslobođenje čovječanstva iz okova društvenih struktura na globalnom nivou u kojima je dosada relativno mala manjina svjetske populacije svoju volju i vlast nametala većini.

Islamska revolucija u Iranu, koja je trijumfovala u okviru jednog čisto narodnog pokreta, naglašavajući islamske vrijednosti s ciljem uspostavljanja novog oblika odnosa među narodima, nije predstavljala prekretnicu samo u povijesti Irana, već i na globalnom nivou. Ponovno oživljavanje islama glavni je plod Islamske revolucije u Iranu. Ovim velikim pokretom islamski svijet stekao je novu živost čiji su se tragovi uskoro vidjeli u zemljama kao što je Liban, Afganistan, Turska, Alžir, Irak, te u nekim drugim oblastima islamskoga svijeta. Ideja o povratku izvornom islamu predstavlja misaonu okosnicu svih tih pokreta. Islamizam je kao utjecajan i snažan pokret na Bliskom istoku odigrao veoma važnu ulogu u promjenama na međunarodnom planu, posebno posljednjih godina. Misaoni i operativni djelokrug islamskih pokreta do te je mjere rasprostranjen i širok da se svi oni ne mogu sagledati u jednom okviru. Naravno da među njima postoje mnoge sličnosti i zajednički elementi jer je njihov glavni imenitelj islam, ali svi oni posjeduju vlastito tumačenje islama i islamskih učenja i ta činjenica uzrokovala je određene razlike među njima. Islamizmom se općenito naziva fenomen da se islamska ideološka učenja mobiliziraju u domenu društveno-političkih tema i rasprava. Radikalne islamističke skupine koje djeluju u islamskom svijetu ne mogu se analizirati u okvirima političkog islama, jer se one u islamskom svijetu nalaze na margini društvenih dešavanja. Politički islam jeste pokret lišen nasilja koji želi na temeljima vjerskih, islamskih vrijednosti formirati unutrašnji i međunarodni poredak na miran način i bez pozivanja na nasilje. Nasilne skupine koje djeluju protiv Zapada i protiv principa slobode i prava izbora svakog pojedinca ne možemo

nazvati islamističkim skupinama čija je osnova u učenjima imama Homeinija i Islamske revolucije u Iranu. Taj oblik nasilnog islamizma koji danas prakticiraju pokreti poput militantnog vehabizma i Al-Kaide, proistekao je iz iracionalnog i okoštalog pristupa i poimanja islama.

Principi međunarodnih odnosa, s vjerskog gledišta, preuzeti su iz časnoga Kur'ana. Kur'an uspostavlja načela odnosa muslimanskih zajednica jednih prema drugima, kao i njihova odnosa prema drugim zajednicama. Npr., za bratski odnos u širokoj zajednici muslimana, Kur'an uspostavlja kao temelj bratstvo, jednakost i jedinstvo, te sljedeći kur'anski ajet predstavlja manifest tog bratstva:

“Vjernici su samo braća, zato pomirite vaša dva brata i bojte se Allaha, da bi vam se milost ukazala.” (*Hudžurat*, 10).

U odnosu na međusobne razlike u mišljenju među muslimanima, Uzvišeni kaže:

“Ako se dvije skupine vjernika sukobe, izmirite ih; a ako jedna od njih ipak učini nasilje drugoj, onda se borite protiv one koja je učinila nasilje sve dok se Allahovim propisima ne prikloni. Pa ako se prikloni, onda ih nepristrasno izmirite i budite pravedni; Allah, zaista, pravedne voli.” (*Hudžurat*, 9).

Princip odbrane i uspostavljanja odnosa s drugima spominje se u sljedećem ajetu:

“Zabranjuje vam se da prijateljujete s onima koji ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg izgone i koji pomažu da budete prognani. Oni koji s njima prijateljuju sami sebi čine nepravdu.” (*Mumtahina*, 9).

O odnosu s pripadnicima drugih vjera Kur'an kaže:

“Allah vam ne zabranjuje da činite dobro i da budete pravedni prema onima koji ne ratuju protiv vas zbog vjere i koji vas iz zavičaja vašeg ne izgone – Allah, zaista, voli one koji su pravični.” (*Mumtahina*, 8).

Zatim:

“Vi njih volite, a oni vas ne vole, a vi vjerujete u sve Knjige. Kad vas sretnu, govore: ‘Vjerujemo!’ – a čim se nađu nasamo, od srdžbe prema vama grizu vrhove prstiju svojih. Reci: ‘Umrte od muke!’ – Allahu su, zaista, dobro poznate misli svačije.” (*Ali Imran*, 119).

Princip mira u Kur'anu je jasno iskazan u sljedećim ajetima:

“Ako oni budu skloni miru, budi i ti sklon i pouzdaj se u Allaha, jer On, uistinu, sve čuje i sve zna.” (*Anfal*, 61)

“Allah će, sigurno, uspostaviti ljubav između vas i onih s kojima ste u zavadi; Allah je svemoćan; Allah mnogo prašta i On je samilostan.” (*Mumtahina*, 7)

U sljedećim ajetima sure *Ma'ida* govori se o odlikama sljedbenika Knjige i njihovoj jednakosti s pravovjernima:

“Oni koji su vjerovali, pa i oni koji su bili Jevreji, i sabijci, i kršćani – oni koji su u Allaha i u onaj svijet vjerovali i dobra djela činili – ničega se oni neće bojati i ni za čim oni neće tugovati.” (*Ma'ida*, 69).

U navedenom ajetu govori se o jednakosti sljedbenika Knjige s pravovjernicima, dok se u drugom ajetu spominje njihova nagrada na Sudnjem danu:

“One koji su vjerovali, pa i one koji su bili Jevreji, kršćani i sabijci – one koji su u Allaha i u onaj svijet vjerovali i dobra djela činili – doista čeka nagrada od Gospodara njihova; ničega se oni neće bojati i ni za čim neće tugovati!” (*Bekare*, 62).

Općenito možemo reći toliko da na međunarodnoj sceni imamo cijeli niz pitanja o kojima postoji jasno islamsko gledište. Ova gledišta na međunarodnoj sceni, u zavisnosti od snage aktera, racionalnosti i snage izazova, nalaze se u fazi ispitivanja i suočavanja s drugim gledištima. Pojedina islamska gledišta u osnovi imaju racionalistički pristup i teže uspostavljanju međunarodnog poretka u kojem će muslimanski narodi steći dostojno mjesto i položaj. Neka druga islamska gledišta, pak, suprotna su preovladavajućoj logici koja vlada međunarodnim odnosima, pa je prisutno nastojanje da se nasilno uspostave nove političke jedinice muslimana ili politički blokovi suprotstavljeni zapadnoj hegemoniji. U svakom slučaju, svakodnevni progres i porast utjecaja vjerskih i islamskih gledišta na međunarodnoj sceni solidan je pokazatelj sve jačeg značaja koji vjera igra u tom domenu. Te promjene mogu nagovijestiti javljanje jedne nove povijesne epohe u povijesti čovječanstva koja će biti, kako reče Mišel Fuko (Michel Foucault), jedna politika duhovnosti ♦

The Role of Religion in International Law and international Relations

Saeid Abedpour

Summary

There is a host of issues in the international arena with an Islamic view of them. Depending on the strength of the actors, the rationality and strength of the challenges, these issues are currently being examined and confronted with different views. Certain Islamic positions are basically rationalistic in their approach and strive towards establishing an international order where Muslims will assume an appropriate place and position. However, some other Islamic views are contrary to the dominant logic of international relations and there is a tendency to establish, using violent means, new Muslim political units or blocks opposed to Western hegemony. Everyday progress and growth of the influence of religious and Islamic views on the international scene is a solid indicator of the ever-growing importance of religion in this domain. These changes can indicate the appearance of a new historical era, which will be, as Michel Foucault defined it, a policy of spirituality.

Literatura:

- Kur’ani Kerim
- Mohammad Abo-Kazleh, “Rethinking International Relations Theory in Islam: Toward a More Adequate Approach, Alternatives”, *Turkish Journal of International Relations*, 5 (4), Winter.
- John Turner, *Islam as a Theory of International Relations?*, available at: <http://www.eir.info/?p=1986>.
- Shahrbanou Tadjbakhsh, “International Relations Theory and the Islamic Worldview”, in Amitov Acharya and Barry Buzan, (eds.), *Non- Western International Relations Theory*, London and New York: Routledge, 2010.
- Elizabeth Shakman Hurd, *The Politics of Secularism in International Relations*, Princeton: Princeton University Press, 2008.
- Molly Cochran, *Normative Theory in International Relations: A Pragmatic Approach*, Cambridge: Cambridge University Press 1999.

- Peter Sutch, *Ethics, Justice and International Relations: Constructing an International Community*, London: Routledge. 2001.
- Andrew Linklater, “Distant Suffering and Cosmopolitan Obligation”, *International Politics*, No. 41, 2007.
- Mervyn Frost, *Ethics in International Theory: A Constitutive Theory*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.